

Democratie en community-arts

Caspar Koolstra

Musical Leadership, MA

Conservatorium van Amsterdam 2022

Begeleider: Carolien Hermans

Coördinator: Arnold Marinissen

Non-plagiarism statement

NON-PLAGIARISM STATEMENT

I declare

1. that I understand that plagiarism refers to representing somebody else's words or ideas as one's own;
2. that apart from properly referenced quotations, the enclosed text and transcriptions are fully my own work and contain no plagiarism;
3. that I have used no other sources or resources than those clearly referenced in my text;
4. that I have not submitted my text previously for any other degree or course.

Name: Caspar Koolstra

Date: 12-01-2022 Signature:

A handwritten signature in black ink that reads "Caspa" followed by a long, sweeping flourish that extends to the right.

Abstract (English)

Democratic societies worldwide are under pressure. In more and more countries autocratic leaders and far right populist politicians come into power and with their undemocratic decisions, the rights and freedom of minorities and women are at risk. This leads to less inclusive societies where not everyone in it, can fully participate. Some artists believe community arts projects can be a way to make societies more inclusive by giving a voice to people that are marginalized in society. In practice, a lot of community arts projects are directed by project-leaders while the participants do not have a lot to say about the process. In this paper it is researched to what extent organizing community arts projects based on democratic principles, can contribute to a more inclusive society. To take a closer look at this question, research is done on how the concepts of democracy and inclusive society are connected, on what democracy means in the context of art in general and on how power is distributed within community arts projects in general. In the research it is found that there are different ways to use democracy in art and that art can play an important role in a democratic society because it can serve as a small scale test set up where people can experiment and practice with democratic principles. To make society more inclusive the community has to gain access to the means and production of art.

Inhoudsopgave

Inleiding	1
Middenstuk	3
Conclusie	13
Discussie	15
Bronnen	17

Democratie en community-arts

Inleiding

In het voorjaar van 2020 studeerde ik af als muziekdocent aan het conservatorium van Amsterdam. Voor mijn afstudeerproject ontwikkelde ik een methode om community-leaders te leren om muziekworkshops te geven. In die methode staat de creativiteit van de groep centraal. De workshopleider heeft als taak om de individuen van de groep te prikkelen om met ideeën te komen en die ideeën zo te kanaliseren dat er composities, groepsimprovisaties en performances ontstaan die artistiek interessant zijn, een positieve ervaring zijn voor de groep en alle deelnemers een stem geven.

Deze fascinatie voor werken met ideeën van de groep, en het hoorbaar maken van de stemmen van alle deelnemers is na dit project gebleven. In september 2020 startte ik met de master 'musical leadership' waarin ik een project opzet voor nieuwkomers: vluchtelingen en migranten die in Nederland mogen blijven. Democratie is het centrale thema van het project. Christiano (2018, par.) definieert democratie als 'de context waarin individuen vrijelijk deelnemen in een proces van beredeneerde discussie en overleg op gelijke voet. De ideeën van vrijheid en gelijkheid vormen de richtlijnen voor democratisch gestructureerde instituten'

In het project organiseert een groep nieuwe Nederlanders (vluchtelingen en migranten) in een democratisch groepsproces, een interdisciplinair kunstfestival in Amsterdam. De projectgroep van nieuwkomers wordt in het project gezien als inclusieve samenleving in het klein, die voor de nieuwkomers dient als speelveld om te onderzoeken hoe je als individu een bijdrage kan leveren aan een groter geheel. Onder een inclusieve samenleving verstaat de VN een samenleving waarin alle mensen, ongeacht hun achtergrond, gelijke kansen hebben zodat ze het beste uit zichzelf kunnen halen. Het creëren van een inclusieve samenleving is een multidimensionaal proces dat erop gericht is mensen actief te laten participeren in alle aspecten van het leven in de samenleving. Daaronder vallen burgerlijke aspecten, sociale aspecten, politieke activiteiten en deelname aan beslissingen (United Nations, Department of economic and social affairs, 2009).

In deze paper, ga ik de uitgangspunten van democratie onderzoeken binnen *community arts* projecten (hierna CA projecten genoemd) en kijk daarbij naar hoe deze mogelijk kan bijdragen aan een inclusieve samenleving. Met CA kunnen verschillende dingen bedoeld worden. CA kan verwijzen naar (i) kunst die kenmerkend is voor een gemeenschap, (ii) naar de manier waarop specifieke leden in een gemeenschap samen kunst maken en het kan verwijzen naar (iii) kunstprojecten die zijn opgezet om sociale verbinding en participatie in de gemeenschap te bevorderen (Higgins, 2012). In deze paper wordt uitgegaan van de laatste definitie. Het bovenstaande leidt tot de volgende hoofdvraag:

In hoeverre kan een CA project dat is gebaseerd op democratische principes bijdragen aan een inclusievere samenleving?

In eerste instantie dient dit onderzoek als theoretische basis en inspiratie voor het eerdergenoemde project dat ik gelijktijdig aan het opzetten ben. Voor professionals en studenten in het veld van kunsteducatie en community arts laat dit onderzoek een breed scala zien aan theoretische en praktische implicaties van het incorporeren van democratie in kunst en community-arts en in hoeverre dit bij kan dragen aan een inclusievere samenleving. Voor beleidsmakers en professionals in de sociale sector biedt dit onderzoek een inkijkje in hoe kunstprojecten ingezet kunnen worden om sociale doelen te halen.

Het boek *Finding democracy in music* van Robert Adlington en Esteban Buch en het paper *Art and democracy: on democratic communities* van Robert Adlington vormen een startpunt voor dit onderzoek. In het boek *Finding democracy in music* worden voornamelijk uitspraken gedaan over de discipline muziek. In deze paper worden theorieën over democratie en muziek op veel plekken doorgetrokken naar kunstenaars en kunst in het algemeen. Hoewel het project, waar deze paper als theoretische basis voor dient, wordt uitgevoerd met nieuwe Nederlanders, wordt in dit onderzoek niet gefocust op die doelgroep. Dit zou het onderzoek nog complexer maken.

In deze paper wordt eerst gekeken naar de relatie tussen democratie en inclusieve samenleving, daarna naar hoe democratie eruit kan zien in kunst en als laatste hoe de machtsverdeling kan zijn in CA projecten en in hoeverre die bij kunnen dragen aan een inclusieve samenleving. Hierna volgen een conclusie en discussie.

Middenstuk

Wereldwijd staan democratische samenlevingen onder druk. In steeds meer landen in de wereld is de macht in handen van autocraten, zoals Poetin in Rusland, Trump tot voor kort in de VS, Erdogan in Turkije, Maduro in Venezuela en Duertre in de Filippijnen. Het zijn 'sterke mannen' met het mandaat van de meeste stemmen, die ondemocratische beslissingen nemen en daarmee de vrijheid en gelijkheid onder druk zetten van vrouwen en minderheden zoals de lgbtq+ community en etnische groepen (Kurlantzick, 2014).

Ook in Nederland zien we een antidemocratische beweging die in kracht toeneemt. De Partij voor de Vrijheid, die met 17 zetels in het parlement zit, is al intrinsiek ondemocratisch aangezien Wilders, de lijsttrekker, het enige lid is van de partij en dus alleen alle beslissingen neemt voor de partij. Het verkiezingsprogramma van de PVV staat vol met voorstellen die het moslims in Nederland zou bemoeilijken hun geloof uit te oefenen. Wilders is bovendien door het gerechtshof in Den Haag veroordeeld voor groepsbelediging van Marokkanen en het aanzetten tot discriminatie.

Daar blijft het echter niet bij. Trouw kopte 10 maart dat 'Alleen de verkiezingsprogramma's van D66, GroenLinks en PvdA de toets van rechtsstatelijkheid doorstaan'. Dat werd geconcludeerd door de Hoge Raad van de orde van advocaten, nadat deze alle ingezonden programma's had bestudeerd. Alle andere partijen hebben voorstellen die niet goed in onze rechtsstaat passen of deze zelfs ondermijnen. De zwaarste kritiek krijgen de populistische partijen, maar ook de VVD en SGP bleven niet buiten schot. Met name de voorstellen van partijen over immigratie waren regelmatig in strijd met internationale mensenrechtenverdragen (Lammers, 2021).

Hoewel veel mensen deze beweging zien als de afbraak van de democratie met gevaar voor de inclusieve samenleving, is er ook een groep mensen die de opkomst van deze politici juist ziet als de overwinning van de democratie omdat ze eerder het gevoel hadden dat niemand naar ze luisterden maar nu, via populistische politici, controle krijgen over machtsposities die eerst eigendom waren van een elite (Adlington & Buch, 2021). Kurlantzick schrijft dat de huidige generatie autoritaire leiders met name steun krijgen van de nieuwe middenklasse: mensen die hun welvaart bedreigd zien door economische crises, onrust in de

politiek en sociale verschuivingen zoals migratie (Kurlantzick, 2014). Achterberg en Houtman (2003) schrijven dat in Nederland met name mensen uit de arbeidersklasse, met een slechte concurrentiepositie op de arbeidsmarkt, op rechts-populistische politici stemmen omdat zij 'last' ervaren van immigranten die hun banen kunnen overnemen. Zij stemmen uit angst en hoop op extreemrechtse politici, in de overtuiging dat die hun culturele belangen en positie veilig kunnen stellen en omdat ze het gevoel hadden dat traditionele partijen niet naar hun problemen keken (Achterberg & Houtman 2003).

Deze politieke verschuivingen dragen bij aan een maatschappij waarin verschillende groepen mensen niet dezelfde kansen hebben als andere groepen, niet of verminderd kunnen participeren in de samenleving en daardoor niet het beste uit zichzelf kunnen halen. Waar de democratie onder druk staat, kwijnt de inclusieve samenleving. Kunstenaars die zich betrokken voelen bij de samenleving zien in de kunst een instrument om een positieve rol te spelen in het democratischer en inclusiever maken van de samenleving. Adlington & Buch (2021) schrijven dat kunst een speelveld is van besluitvorming op alle niveaus en daarmee voor de verdeling van macht. Daardoor kunnen kunstprojecten een proeftuin zijn voor sociaal democratische veranderingen in de samenleving. (Adlington & Buch, 2021) Een van de manieren waarop kunstenaars dat doen is door democratie incorporeren in hun kunst.

Democratie in kunst is verre van zelfsprekend wanneer Adlington (2021) het heeft over dat de muziekgeschiedenis schrijft hij dat de democratie daar dun gezaaid is. In 1907 werd de kamersymfonie van Arnold Schönberg, door critici, minachtend 'democratische herrie' genoemd. Hiermee uitten deze critici zowel hun minachting over de muziek van Schönberg als over democratie als politiek systeem.

Een groot deel van het repertoire Europese klassieke muziek is ontstaan in autocratieën en oligarchieën en in klassieke orkesten is de machtsverdeling traditioneel autoritair. De Duitse muziekcriticus Gottfried Weber vergelijkt in 1807, met enige bewondering, de dirigent van een orkest met een dictator. Tijdens een concert kan de dirigent niet even rustig overleggen met de aanvoerders of zelfs met het hele orkest zoals een koning in een tijd van crisis niet in overleg kan gaan met al zijn onderdanen. De dirigent heeft het alleenrecht om te beslissen; Tijdens een concert haalt niemand het in zijn hoofd

om in discussie te gaan over hoe een passage wel of niet dient te klinken (Adlington & Buch, 2021).

In de vergelijking die Weber maakt, gaat het over een crisissituatie waarin 'snel handelen' soms voorrang heeft op democratische besluitvorming. In de praktijk blijkt dat autocraten die hun macht rechtvaardigen door crisissituaties, die macht niet opgeven wanneer de crisis voorbij is. Zo is een dirigent over het algemeen in het repetitieproces ook de alleenheerser die de artistieke koers bepaalt. Dit gedachtengoed is nog volop terug te zien in de kunstpraktijk. Waar de westerse maatschappij, ondanks de antidemocratische beweging van het afgelopen decennium, ten opzichte van afgelopen eeuwen democratischer is geworden is de kunstpraktijk in verschillende deelgebieden nog steeds autocratisch (Adlington & Buch, 2021).

Daar staat tegenover dat de afgelopen jaren in andere deelgebieden van kunst een ontwikkeling is geweest waarin kunstenaars experimenteerden met democratie als centrale waarde in hun werk. Dit komt tot uiting in digitale netwerken en online performances, nieuwe manieren van samenwerken tussen componist en uitvoerende, ontwikkelingen in het veld van community-arts en muziekeducatie (Adlington & Buch, 2021).

Ook in de afgelopen eeuw zijn er, hoewel democratie in kunst nooit dominant is geworden, kunstenaars geweest die zich bezig hebben gehouden met dit onderwerp. Dit was het meest duidelijk in de jaren 60 van de vorige eeuw toen de combinatie van protestbewegingen en een antiautoritaire tegencultuur kunstenaars aanmoedigde om de kunst te democratiseren. Dit resulteerde in onder andere polystillisme, vrije improvisatie, publieksparticipatie en het ontstaan van nieuwe ensembles waarin leden gelijkwaardig waren. Maar ook eerder al tientallen jaren daarvoor, zelfs voor de opkomst van het collectief stemrecht, waren er componisten, performers en critici die democratie wilden incorporeren in de muziek (Adlington & Buch, 2021).

Hoe democratie wordt toegepast in kunst, is te verdelen in twee categorieën. Democratie kan centraal staan in het artistieke proces of in het product. Wanneer kunstenaars democratie centraal stellen in het artistieke proces, kan dit zich uiten in de relatie tussen de individuele muzikanten in een bepaald muzikaal werk of genre. Dat kan zijn in de werkrelaties tussen uitvoerenden, wanneer ze plannen, repeteren of optreden, of door de relaties die gevormd worden door de muziek tussen uitvoerenden en componist, publiek en opdrachtgever.

Democratie in het artistieke proces moet los gezien worden van democratie als overheidssysteem. Democratie geldt dan vooral als een sociaal idee: het hebben van gedeelde waarden als expressie, luisteren, samenwerken, onderhandelen, compromis, vertrouwen, sympathie en solidariteit. Hoewel wetenschappelijke theorieën over politieke democratie waardevol kunnen zijn om democratie in kunst te beschouwen, zijn de meeste verwezenlijkingen van democratie in kunstzinnige activiteiten gebaseerd op ‘gezond verstand-definitieën’ en niet op ingewikkelde theorieën die theoretici bezighouden (Adlington & Buch, 2021).

Democratie in het artistieke product is wat abstracter. Adlington en Buch (2021) schrijven over een democratisch artistiek product wanneer de relaties, tussen de verschillende materialen waar de compositie uit bestaat, democratisch zijn. Dit is in muziek bijvoorbeeld het geval met polyfonie waarin de harmonische textuur wordt gevormd door stemmen die individueel vrij kunnen bewegen, onderling even belangrijk zijn en even veel zeggen. Hierbij verschilt polyfonie wezenlijk van muziek met één hoofdmelodie en verder begeleidende stemmen die homofon wordt genoemd (Huron, 1989). Homofone muziek lijkt compositioneel daarom meer op het middeleeuwse leenstelsel of op aristocratie. Democratie komt in een artistiek product tot uiting doordat verschillende identiteiten met elkaar in gesprek gaan maar dat geen enkele identiteit overheerst. Iedere identiteit kan gehoord worden (Adlington & Buch, 2021).

Democratie in het artistieke product is onder andere te vinden in jazz en improvisatie. De traditionele improvisatiestructuur in jazz geeft muzikanten een vorm van ‘vrijheid van meningsuiting’. Alle participerende instrumentalisten en vocalisten krijgen de mogelijkheid om hun verhaal te vertellen terwijl anderen luisteren. Solo’s kunnen elkaar ook snel opvolgen en afwisselen en gaan zo met elkaar in discussie. Hiervoor zijn er wel kaders en regels nodig die iedereen kent en accepteert. Bij traditionele jazzimprovisaties zijn dat bijvoorbeeld, de vorm van de muziek, de harmonische ontwikkeling, het tempo en de feel. Bij vrije improvisatie is dat niet zo. Het is een fundamenteel coöperatieve muziekstijl, waarin allen deelnemers gelijk zijn en waarin geen vooraf afgesproken kaders zijn.

Het bovenstaande is een voorbeeld van een democratisch artistiek product. Het creëren van een democratisch artistiek product hoeft niet altijd te gebeuren in een democratisch proces. Zo kan een jazzensemble een autocratische leider hebben waardoor de muzikanten zelf nauwelijks inspraak hebben in het proces, hetgeen veel is voorgekomen

in de geschiedenis van de jazz. Het omgekeerde komt ook voor in bijvoorbeeld klassieke ensembles die homofone muziek spelen zonder dirigent en waarbij alle leden evenveel inspraak hebben in het proces.

In populaire- en volksmuziekstijlen zijn democratische verhoudingen meestal niet aan de orde schrijven Adlington en Buch (2021). Het tegenovergestelde lijkt zelfs waar: in deze stijlen speelt het principe van sterren, talenten en beroemdheden een grote rol. Deze artiesten staan zowel qua invloed als financieel bovenaan de pikorde en hoeven aan niemand verantwoording af te leggen over hun doen en laten. Ook is het artistiek product dat hieruit voortkomt meestal niet democratisch. De stem of het instrument dat 'de ster' speelt is doorgaans verantwoordelijk voor de belangrijkste solo's en hoofdstemmen. Daar valt tegenin te brengen dat een ster, talent of beroemdheid van een bepaalde afkomst, subcultuur of gender ook juist een stem kan geven aan diens mensen. Op deze manier kan het principe van sterren, talenten en beroemdheden, de vorm aannemen van culturele volksvertegenwoordiging en daarmee ook democratisch zijn (Adlington & Buch, 2021). Een duidelijk voorbeeld hiervan is Bob Marley, die als vertegenwoordiger van Jamaicanen van kleur, en later van mensen van kleur over de wereld, over de situatie van 'zijn mensen' zong.

Een voorbeeld van een democratische danspraktijk is de Noord-Amerikaanse '*contra dance scene*' die op verschillende manieren egalitaire besluitvorming incorporeert in de organisatie. Contra dance is een Amerikaanse volksdans waarin koppels in een lange lijn dansen. Volgens de organisatie zelf is hun manier van werken het direct tegenovergestelde van het 'kapitalistische ethos'. De dansevenementen zijn toegankelijk voor iedereen, en includeren mensen in het hele spectrum van zichtbare en onzichtbare beperkingen in dezelfde performance. Een doel van de organisatie, is dat deelnemers van de events in aanraking komen met andere meningen, ideeën en culturele waarden.

Uit onderzoek van Turino (in Adlington 2019) blijkt echter dat er tussen leden van de scene al snel een consensus was over veel sociale waarden en maatschappelijke visies. Deelnemers aan de dansevenementen waren grotendeels politiek liberaal, hadden een voorkeur voor 'gezonde levensstijlen' en wilden graag deel zijn van een community met mensen die ook zo over het leven dachten. Nieuwe ideeën en afwijkende visies hadden minder ruimte vanwege deze 'snel vastgeroeste' consensus. Mensen van buiten deze sociale groep voelden zich daardoor minder welkom om onderdeel te worden van de scene. Dit doet niks af aan de gelijkwaardigheid tussen de deelnemers, het idee van open

lidmaatschap, actieve deelname van alle mensen en hun relatief platte organisatiestructuur maar laat wel zien dat het hebben van een democratische organisatiestructuur niet direct wil zeggen dat dit soort sociale kunstuitingen bijdragen aan het samenbrengen van de gemeenschap in groter verband. Turino gaat nog verder door te zeggen dat organisaties zoals contra dance met hun liberale, hoogopgeleide en ecobewuste leden juist een symptoom zijn van de sociale kloof in de samenleving van Noord-Amerika (Turino in Adlington 2019).

Organisaties zoals contra dance versterken op hun eigen manier een positie in het democratische spectrum door democratie onderdeel te maken van het leven van hun leden, maar ze zijn niet de oplossing voor de sociale verdeling die is ontstaan in de democratische samenleving. Ze benadrukken die verdeling eerder.

Uit het bovenstaande blijkt dat democratie in community arts niet per definitie bijdraagt aan een inclusieve samenleving en dat community arts projecten sociale kloven juist kunnen benadrukken. In het volgende hoofdstuk wordt gekeken naar relatie tussen kunst en community arts en een inclusieve samenleving.

De kunstwereld is in veel opzichten niet inclusief. De mensen die machtsposities bekleden binnen kunstinstituten zoals fondsen, musea en theaters, maar ook docenten en studenten, op bijvoorbeeld het conservatorium, vormen geen afspiegeling van de bevolking. Ook publiek dat naar musea, theaters en de opera gaat is een vrij homogene groep hoogopgeleide en witte mensen. Minderheden zien zich vaak niet vertegenwoordigd in de kunst waardoor ze het gevoel hebben dat kunst een wereld is waar zij niet horen. Dit zorgt er mede voor dat deze mensen minder snel zelf zullen bijdragen aan de kunstwereld (Mason & McCarthy, 2006).

Stella Duffy (co-directeur van Fun Palaces, een organisatie in het VK die culturele democratie promoot) schrijft dat wanneer niet iedereen toegelaten wordt in het speelveld van maken, delen en consumeren van cultuur, kunst bijdraagt aan een groeiende kloof in de samenleving.

Dit is waar community arts om de hoek komt kijken. Community arts, als term, is ontstaan in Australië met de oprichting van *the Community Arts Committee of the Australia Council of arts* in 1973. De raad bestond hiervoor uit zes andere comités die zich bezig hielden met het financieren van theater, literatuur, handwerk, muziek, dans en *Aboriginal*

arts. Met uitzondering van de laatste focusten de comités bijna geheel op wat Pitts en Watt (2001) elitaire kunst noemen: Kunst die door individuele kunstenaars werd gemaakt voor de dominante cultuur van een kleine maar machtige groep mensen in de maatschappij. Het comité voor community arts had zich daarentegen als doel gesteld om de kunsten te democratiseren wat inhield kunst te brengen naar mensen die normaal niet bereikt werden met kunst door economische, geografische of sociale omstandigheden.

In het begin resulteerde dit in kunstenaars die kunst maakten 'voor' gemeenschappen van 'normale' mensen of 'arbeiders' die werden gezien als cultureel onderbedeeld maar na een paar jaar kwam daar een verandering in. Kunstenaars en beleidsmakers in de community arts begonnen te beseffen dat deze gemeenschappen helemaal geen tekort hadden aan cultuur maar dat hun cultuur was gemarginaliseerd door de dominante cultuur. Het democratiseren van cultuur werd vervangen door het idee van culturele democratie. Dit betekent dat verschillende culturen naast elkaar bestaan en dat mensen het democratische recht hebben op het praktiseren van hun cultuur. Voortaan werd binnen community arts meer nadruk gelegd op het maken van kunst met de gemeenschap, waarin de cultuur die al in de gemeenschap aanwezig is, wordt gestimuleerd en aangemoedigd, onder andere door financiering vanuit de overheid. Deze opkomst van cultureel pluralisme zorgde vervolgens dat er vraagtekens werden gezet bij het idee van 'artistieke excellentie' aangezien de voorwaarden daarvan worden gesteld aan de hand van de dominante cultuur

Deze verandering in visie zorgde ervoor dat community kunstenaars projecten gingen doen 'met' de community in plaats van 'voor' de community waardoor hun rol veel meer faciliterend werd in projecten en de kunstenaar diens vaardigheden in dienst stelde van een gemeenschap. Tegelijkertijd werden gemeenschappen langzaamaan minder gezien als enkel publiek of bron van inspiratie en steeds meer als makers van hun eigen cultuur.

In de jaren die volgden is community arts in mindere mate gaan draaien om het produceren van kunst en is de focus verlegd naar het ontwikkelen van de gemeenschap. Tegelijkertijd begon bij verschillende instanties de vraag te rijzen of het wel de rol van kunst moest zijn om zich bezig te houden met sociaal welzijn en of dat niet de taak was van welzijnsorganisaties.

Volgens Vujanovic (in Adlington 2019) moet kunst een tegenstem zijn die de apathische status quo uitdaagt. De democratie is meer gebaat bij kunst die sociale ongelijkheid laat zien, dan kunst die sociale cohesie nastreeft. Vujanovic waarschuwt dat

‘kunst met een sociaal doel’ in dienst kan staan van de agenda van de ‘neoliberale staat’ en als ideologische steunpilaar dient voor het grootkapitaal. Haar standpunt staat in contrast met de traditioneel linkse opvatting dat autonome, niet geëngageerde kunst elitair en onverschillig is. (Adlington, 2019)

Het gebruiken van kunst als middel om sociale cohesie te bevorderen wordt ook om een andere reden door sommige kunstenaars problematisch gevonden. Young schrijft dat het concept van community een ‘begrijpelijke droom’ is maar politiek potentieel problematisch omdat mensen die eenheid nastreven, ‘verschillen’ willen onderdrukken. (Young 2002)

Daar komt bij dat de geschiedenis bol staat van de voorbeelden van ‘community arts’ die hele andere doelen nastreefden dan democratie en inclusie. Adlington & Buch schrijven dat kunst ook als vorm van community-building wordt gebruikt worden door autocraten om hun ‘volk’ bij elkaar te houden en te voeden met nationalistische ideeën. In het oude Griekenland waren burgers verplicht om deel te nemen aan bijeenkomsten waarin Griekse liedjes en dansen werden gezongen en gedanst, om de eigenwijze en onbuigzame persoonlijkheid van het volk te verzachten of te breken. (David Wiles, art and citizenship) Ook vandaag de dag zijn er community art projecten waarin de gemeenschap rigide wordt gedisciplineerd in plaats van dat ze zelf macht krijgen in het proces. Dit zien we onder andere terug in El Sistema, een organisatie van leerorkesten in Venezuela. De kinderen worden, volgens Baker (in Adlington 2019), eerder tot gehoorzame onderdanen gemaakt dan tot vrijdenkende burgers waardoor ze kansen mislopen om zich goed voor te bereiden op leven als participierend lid in de samenleving (Adlington, 2019). Het feit dat deze orkesten klassieke muziek spelen, dat van oorsprong autoritair is, zal hier mede de oorzaak van zijn. Elliot, Silverman en Bowman (2016) schrijven dat burgers die daarentegen actief worden betrokken in community arts projecten, zelf meer zullen participeren in de gemeenschap, en bij zullen dragen aan het welzijn van de mensen in de gemeenschap wat bijdraagt aan inclusiviteit in de gemeenschap.

Duffy (2017) betoogt ook dat de normen van excellentie en kwaliteit die zo een lange tijd bepaald zijn door de elite, plaats moeten maken voor nieuwe normen van excellentie en kwaliteit die voortaan bepaald worden door makers vanuit alle lagen van de samenleving. De gemeenschap zou niet alleen de producten moeten krijgen van cultuur maar juist de toegang tot de middelen en de productie van cultuur (Duffy, 2017)

Gemeenschappen toegang geven tot de middelen en productie van cultuur vergt een hele andere machtsverdeling dan de traditionele 'voor de gemeenschap' waar CA mee begon Pitts & Watt (2001) onderscheiden vijf verschillende manieren waarop de macht tussen de community kunstenaar en de community verdeeld kan zijn. In het model komen naast 'voor' en 'met' de gemeenschap, zoals aan het begin van deze paragraaf, ook nog 'in', 'van' en 'door' de gemeenschap. Hieronder wordt het model met de vijf opties kort uitgelegd.

'Voor' de gemeenschap betekent dat kunstenaars iets maken, ontwerpen of uitvoeren voor een specifieke gemeenschap. De macht en controle over het proces en het product liggen geheel bij de kunstenaar. Dit is bijvoorbeeld het geval wanneer Als een kunstenaar werkt 'in' de gemeenschap probeert die zich onder te dompelen in die gemeenschap en een werk te maken op basis van diens impressies daar. Het werk kan vervolgens gepresenteerd worden aan die gemeenschap of voor publiek van een andere gemeenschap. Projecten 'in' de gemeenschap kunnen lijken op projecten op 'voor' de gemeenschap omdat de kunstenaar de volledige macht heeft over het proces en het product. Een voorbeeld hiervan zou kunnen zijn dat een componist tijdelijk in een azc gaat wonen, met de mensen praat, en na afloop een compositie maakt waarin verschillende reizen van vluchtelingen worden verklankt. Projecten die van deze vorm gebruik maken liggen vaak aan de rand van wat community arts genoemd kan worden omdat kunstwerken die ontstaan grotendeels voortkomen uit de individuele expressie van de kunstenaar.

'Met' de community betekent dat er een gelijke verdeling van macht is tussen de gemeenschap en de kunstenaar. De gemeenschap wordt gevraagd mee te denken met beslissingen zoals wat het doel van het kunstwerk moet zijn en welke vorm het aanneemt. Ook kunnen leden van de gemeenschap deelnemen aan het maken of uitvoeren van het werk. Dit kan bijvoorbeeld zijn wanneer er een theaterstuk wordt ontwikkeld met mensen uit een bepaalde buurt waarin bewoners meeschrijven aan het verhaal en meespelen als acteur.

Wanneer een project 'van' de gemeenschap is, is de rol van de kunstenaar compleet facilitair. De cultuur die aan de basis staat van het werk komt voort uit de gemeenschap zelf en niet per se uit de kunstenaar. Dit zou het geval kunnen zijn wanneer een documentairemaker een film maakt met mensen uit de graffiti scene.

Wanneer een project 'door' de gemeenschap wordt gemaakt heeft de gemeenschap zelf alle macht en heeft de input van een externe kunstenaar niet nodig. (Pitts & Watt, 2001) Dit zou kunnen zijn wanneer leden van een jong hiphopcollectief een freestyle-avond organiseren en zelf alles regelen.

Een democratisch georganiseerd CA project zal, in het model van Pitts en Watt, tussen of op de termen 'met', 'van' of 'door de gemeenschap, geplaatst kunnen worden. Per project zal het er enorm vanaf hangen in hoeverre de gemeenschap behoefte heeft aan kaders die opgesteld zijn door de community kunstenaar. Wanneer mensen volledige vrijheid krijgen kunnen ze ook dichtslaan en door de bomen het bos niet meer zien terwijl een project dat al grotendeels is uitgedacht door de community kunstenaar weer te weinig ruimte geeft voor mensen om zelf eigenaarschap te nemen in het project. McArthur (2004) noemt een overvloed aan keuze die ontstaat door een gebrek aan kaders 'tiranniek' voor het creatieve proces.

Naast een machtsverhouding tussen een eventuele kunstenaar of externe projectleider en de gemeenschap is er ook nog een machtsverhouding tussen het individu en de groep. Dit wordt ook wel aangeduid met consensus en discensus. Projecten die focussen op het creëren van een inclusieve samenleving, waar kunst vooral als middel wordt gezien om een verdeelde samenleving te repareren, leggen vaak de nadruk op consensus terwijl individualistische kunstenaars discensus hebben in de samenleving, het oneens kunnen zijn met anderen en een waaier aan contrasterende ideeën, visies en waarden te hebben in de samenleving. (Adlington, 2019)

Van Houten schrijft dat inclusieve samenlevingen worden gekenmerkt door de combinatie van de twee principes gelijkwaardigheid en diversiteit. Daarmee bedoelt hij nadrukkelijk niet dat alle mensen gelijk of gelijkvormig zijn want mensen verschillen van elkaar. Hij bedoelt dat alle mensen van waarde zijn. Diversiteit legt hij uit als een situatie waarin verschillen worden gerespecteerd en waar ruimte is voor iedereen.

Democratie bestaat volgens Adlington (2021) uit sociale eenheid en verdeeldheid tegelijkertijd. Consensus en discensus kunnen zo elkaar bestaan. De vrijheid om je anders te uiten hoeft niet te betekenen dat erover het grotere geheel geen eenheid is. Het conflict van democratie als inclusie of democratie als onenigheid kan opgelost worden wanneer iedereen in de maatschappij kan deelnemen aan het debat. Inclusieve participatie is democratisch als het resultaat is dat alle verschillen er ook mogen zijn.

Van Houten (2008) schrijft dat als inclusie in een deelgebied van de samenleving is gerealiseerd, het niet automatisch is dat dat doorwerkt in de rest van de samenleving. Het is wel zo dat individuen die kunnen participeren in een gedeelte van de samenleving dat makkelijker ook in andere deelgebieden gaan doen.

Wanneer deelnemers van een CA project allemaal mee kunnen doen aan de gemeenschappelijke besluitvorming terwijl er ruimte blijft voor afwijkende meningen, ontstaat er dus een democratische inclusieve samenleving in het klein. Mensen die in deze mini-samenleving functioneren, zullen in de grote samenleving makkelijker deel kunnen nemen aan verschillende aspecten van de samenleving hoewel dit niet direct betekent dat de samenleving als geheel inclusiever wordt. Het zal er in ieder geval het inclusiever maken van de samenleving niet tegenwerken.

Conclusie

In de afgelopen jaren zijn steeds meer democratieën onder druk komen staan en komt de macht bij autoritaire of ondemocratische leiders en politici te liggen. Deze beweging in het politieke spectrum gaat vaak gepaard met een verslechtering in kansen, voor etnische minderheden of groepen zoals de lgbt+ gemeenschap, om ten volle mee te kunnen doen in alle facetten van de samenleving.

Verschillende kunstenaars zien in kunst een middel om de samenleving democratischer en inclusiever te maken. Sommige kunstenaars doen dit door democratie als centrale waarde te nemen in hun werk. Volgens Adlington en Buch (2021) wordt democratie op twee manieren gebruikt in kunst: in het proces of in het product. Bij de eerste ligt de focus op de relaties tussen kunstenaar(s), performers en publiek en bij de tweede ligt de focus op democratische relaties tussen componenten van product zoals bij stemmen in een polyfonisch muziekstuk. Een democratisch proces kan leiden tot een democratisch product zoals in vrije improvisatie vaak het geval is. Het komt echter vaker voor dat ofwel het proces ofwel het product democratisch is of beide op het spectrum van niet tot wel democratisch.

Wanneer een CA project als doel heeft om bij te dragen aan een inclusieve samenleving ligt het voor de hand om de nadruk te leggen op een democratische organisatie of proces. Uit het voorbeeld van contra dance blijkt echter dat, hoewel de democratie binnen de organisatie van waarde kan zijn in het democratische spectrum van de

maatschappij, een democratisch georganiseerd CA project niet altijd bij draagt aan een inclusievere samenleving en de kloof tussen groepen in de samenleving juist kan benadrukken.

Community arts is ontstaan vanuit de gedachte dat de 'normale mensen' of 'arbeiders' ook bereikt moesten worden met kunst die eerder alleen voor de elite was. Later veranderde dit naar het maken van kunst samen met een (gemarginaliseerde) gemeenschap en het laten zien van cultuur en kunst die al aanwezig is in een gemeenschap. Met de verandering in visie over wat CA was veranderde ook de rol van de community kunstenaar. De gemeenschap ging centraal staan en individuele expressie van de kunstenaar werd minder belangrijk. Van verschillende kanten kwam kritiek op deze nieuwe werkwijze. Het werken aan sociale doelen werd door sommigen gezien als taak van sociale instanties en niet van kunst. Daarnaast zijn er in de geschiedenis veel voorbeelden geweest van kunst in de gemeenschap waar mensen in de gemeenschap zelf niet de vruchten van konden plukken. Adlington (2019) stelt dat CA nooit als enige middel ingezet worden om kloven in de samenleving te dichten maar dat er nog meer dingen nodig zijn buiten kunst.

Om de samenleving inclusiever te maken moeten gemeenschappen toegang krijgen tot de middelen en de productie van kunst. In CA vergt dat een nieuwe verdeling van de macht Pitts en Watt (2001) onderscheiden een spectrum met vijf termen ('voor', 'in', 'met', 'van' en 'door' de gemeenschap) waar CA projecten in geplaatst kunnen worden om zo te zien hoe de macht tussen de kunstenaar en de gemeenschap is verdeeld. Een CA project gestoeld op democratische principes zal ergens op het spectrum tussen 'met', 'van' en 'door' de gemeenschap zitten.

Behalve een machtsverdeling tussen de community kunstenaar en de gemeenschap bestaat ook nog de machtsverdeling tussen het collectief en het individu in een groep. Binnen een democratie ligt het spanningsveld bij het maken van een afweging tussen wat het beste is voor individuen en wat voor de groep. Om een inclusieve groep of samenleving te creëren is het belangrijk dat er balans is tussen consensus en descensus. Naast gemeenschappelijke beslissingen moet er ook ruimte blijven voor individuele stemmen en afwijkende meningen. Wanneer een inclusieve samenleving in het klein wordt gecreëerd kan dit wel zorgen dat mensen die daar in participeren op andere vlakken in de samenleving ook meer zullen participeren maar is er geen garantie dat dit doorwerkt op grotere schaal in de samenleving.

Voor hoe democratie werkt in kunst is geen vaststaand model met kant en klare regels en kaders. Democratie moet steeds weer verbeeld, gedroomd en bedacht worden. Niet alleen door politici maar door alle individuen en instanties die deelnemen aan de maatschappij. Kunst speelt hierin een belangrijke rol omdat kunstprojecten kunnen dienen als proefopstelling waarin democratische principes getest kunnen worden en deelnemers kunnen oefenen met bijdragen aan een groter geheel zonder hun individuele stem te verliezen.

Discussie

De paragraaf democratie en kunst is, zoals eerder vermeld, voor een groot gedeelte gebaseerd op de publicatie van Adlington & Buch (2021) en van Adlington (2019). In beide publicaties worden opvattingen van verschillende auteurs besproken waardoor het theoretisch kader van deze paper niet zo eenzijdig is als kan lijken.

In het boek van Adlington & Buch (2021) ligt zoals eerder besproken de nadruk op de principes van democratie in muziek. In deze paper is gekeken, waar die principes doorgetrokken kunnen worden naar kunst in het algemeen. Dit heeft geleid tot een interessante herbenoeming van de termen (democratie in) compositie en uitvoering. Waar Adlington & Buch het hebben over democratie in de compositie of in de uitvoering heeft dit paper het over democratie in het proces of in het product. De termen die gebruikt worden in deze paper includeren meer mogelijkheden voor de implementatie van democratie in kunst maar ook in die van muziek zelf.

De invloed van een CA project op de inclusieve samenleving is in de praktijk moeilijk te meten waardoor er geen onderzoeken waren die daar specifiek iets over konden zeggen.

De bevindingen die gedaan zijn in dit paper zijn niet in de praktijk onderzocht. De paper zal wel de theoretische basis vormen van het eerder besproken project dat ik gelijktijdig aan het opzetten ben. Na een impactmeting van het project zal duidelijker worden hoe de mechanismes besproken in deze paper werken in de praktijk. Daarbij wil ik professionals en studenten in het veld van kunsteducatie en community arts aanmoedigen te experimenteren met democratie in kunst zodat dit relatief onbekende, maar zeer interessante terrein beter onderzocht wordt.

In dit onderzoek is de factor 'nieuwe Nederlanders' weggelaten. In een volgend onderzoek zou het interessant zijn om erachter te komen hoe de principes besproken in deze paper werken met specifiek deze doelgroep.

Bronnen

Achterberg, P., & Houtman, D. (2003). Het spook van de rechtse arbeidersklasse. *Sociologie*, 50(1), 8–25. <https://doi.org/10.1347/sogi.50.1.8.11328>

Adlington, R., & Buch, E. (2021). *Finding Democracy in Music*. Routledge.

Adlington, R. (2019). Music Together, Music Apart: On Democratic Communities. *Journal of the Royal Musical Association*, 144(1), 191–204.
<https://doi.org/10.1080/02690403.2019.1575595>

Albright, M. (2018). *Fascisme: Een waarschuwing*. De Arbeiderspers.

Christiano, T, "Democracy", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2018 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL =
<<https://plato.stanford.edu/archives/fall2018/entries/democracy/>>.

Duffy, S. (2020, 26 maart). Stella Duffy: Excellence in the arts should not be defined by the metropolitan elite. *The Guardian*.
<https://www.theguardian.com/books/2017/jun/30/excellence-arts-should-not-be-defined-by-metropolitan-elite>

Huron, D. (1989). Voice Denumerability in Polyphonic Music of Homogeneous Timbres. *Music Perception*, 6(4), 361–382. <https://doi.org/10.2307/40285438>

Pitts, G., & Watt, D. (2001). The imaginary conference. *Art Work*, 50, 7–14.

Kurlantzick, J. (2014). *Democracy in Retreat: The Revolt of the Middle Class and the Worldwide Decline of Representative Government (Council on Foreign Relations Books)*. Yale University Press.

Lammers, E. (2021, 10 maart). Alleen de verkiezingsprogramma's van D66, GroenLinks en PvdA doorstaan toets rechtsstatelijkheid. *Trouw*. <https://www.trouw.nl/politiek/alleen-de-verkiezingsprogramma-s-van-d66-groenlinks-en-pvda-doorstaan-toets-rechtsstatelijkheid~b6204de3b/>

- Mason, D., & McCarthy, C. (2006). 'The feeling of exclusion': Young peoples' perceptions of art galleries. *Museum Management and Curatorship*, 21(1), 20–31.
<https://doi.org/10.1016/j.musmancur.2005.11.002>
- McArthur, E. (2004). Research in the creative and performing arts: A response to the AHRB Paper 'The RAE and Research in the Creative and Performing Arts. Review of Research Assessment?' *Journal of Visual Art Practice*, 3(1), 75–80.
<https://doi.org/10.1386/jvap.3.1.75/0>
- Silverman, M., Bowman, W. D., & Elliott, D. J. (2016). *Artistic Citizenship*. Oxford University Press.
- Van Houten, D. (2008). Werken aan inclusie. *Journal of Social Intervention: Theory and Practice*, 17(3), 45–56. <https://doi.org/10.18352/jsi.77>
- United Nations, Department of economic and social affairs. (2009). *Creating an inclusive society: Practical strategies to promote social integration*. un.org.
<https://www.un.org/esa/socdev/egms/docs/2009/Ghana/inclusive-society.pdf>
- Young, I. M. (2002). *Inclusion and Democracy*. Oxford University Press.
<https://doi.org/10.1093/0198297556.001.0001>